

R.Süleymanova. Müasir türk dili ilə müştərək dialekt sözlərində baş verən fonetik dəyişmələr // Əlyazmalar yanmır, 2020, № 1 (10), s. 177-182.

UOT: 811.512.161.

Ramilə Süleymanova

*Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti,
Gəncə şəhəri, N. Nərimanov küçəsi 44.
e-mail: ramile_suleymanova@list.ru*

MÜASİR TÜRK DİLİ İLƏ MÜŞTƏRƏK DİALEKT SÖZLƏRİNDƏ BAŞ VERƏN FONETİK DƏYİŞMƏLƏR

Xülasə

Azərbaycan dili şivələrində bəzi sözlər müasir türk dilinin fonetik quruluşuna aid müəyyən xüsusiyyətləri əks etdirir. Bu əlamətlər tarixən Azərbaycan dili sözlərinə aid səciyyəvi xüsusiyyətlər kimi təzahür edir. Bunlar daha çox səs əvəzlənməsi, səs artımı, səs düşümü, səslərin yer dəyişməsi ilə xarakterizə olunurlar. Bu xüsusiyyətlərin bəzisi tarixən Azərbaycan dili sözlərinə məxsus səciyyəvi əlamət kimi formalaşmışdır. Odur ki, müasir türk dilinə aid bəzi leksik vahidlər Azərbaycan dilinin şivələrində fonetik dəyişikliyə uğraya bilər. Məsələn, müasir türk dilində fırın sözü “soba” anlamında işlənir. Azərbaycan dilinin Borçalı, Qazax, Tovuz şivələrində metatezaya uğramış formada fırını şəklinə “təndir” mənasını, Daşkəsən, Şəmkir şivələrində çörək növünü bildirir. Türkcə ilə ortaq şivə sözləri yayılma arealına görə də bir-birindən fərqlənir. Görünən budur ki, ortaq sözlərin geniş coğrafiyaya yayılması ilə fonetik, leksik-semantik (hətta bəzən morfoloji quruluş) dəyişmələri arasında bağlılıq mümkündür. Ortaq söz nə qədər geniş coğrafiyanı əhatə edərsə, bir o qədər forma, məzmun dəyişmələrinə məruz qala bilər. Məqalədə müasir türk dili ilə müştərək dialekt sözlərində baş verən fonetik dəyişmələrdən bəhs edilir.

***Açar sözlər:** fonetik dəyişmələr, dialekt leksikası, səs əvəzlənmələri, səs artımı, leksik vahidlər*

Giriş

Müştərək leksik vahidlərin məna dəyişmələri ədəbi dil ilə müqayisədə şivələrdə daha fəaldır. Bu dil normalarının mühafizəkar şəkildə qorunduğu ədəbi – kommunikativ sistemdən fərqli olaraq, dialekt sisteminin mütəhərriqliyindən, dil tarixinə daha sıx bağlılıqdan irəli gəlir. Bunun nəticəsidir ki, ədəbi dil tarixinin əski dövrlərə aid xüsusiyyətləri, böyük miqdarda arxaik leksik vahidlər məhz dialektlərdə gündəlik ünsiyyət materialı kimi qorunub saxlanılır. Ortaq şivə sözlərinin variantlılığı ədəbi dil ilə müqayisədə çoxluq təşkil edir. Bu isə onlardan müxtəlif fəaliyyət sahələrində istifadə edilməsinə, nəticədə fonetik, leksik-semantik dəyişmələrə gətirib çıxarır.

Türkcə ilə ortaq şivə sözləri yayılma arealına görə də bir-birindən fərqlənir. Görünən budur ki, ortaq sözlərin geniş coğrafiyaya yayılması ilə fonetik, leksik-semantik (hətta bəzən morfoloji quruluş) dəyişmələri arasında bağlılıq mümkündür. Ortaq söz nə qədər geniş coğrafiyanı əhatə edərsə, bir o qədər forma, məzmun dəyişmələrinə məruz qala bilər. Bəzən də olur

ki, kifayət qədər geniş ərazi parametrlərini ehtiva edən ortaq sözü ciddi (yaxud heç bir) forma və mənə dəyişiklikləri müşayiət etmir. Bu əlamət yaxın şivə xüsusiyyətlərinə malik areallarda müşahidə olunur. Müxtəlif şivə xüsusiyyətlərini əks etdirən areallarda daha çox fonetik variantlara rast gəlinə də, bəzən mənə fərqlənmələri olur. K. Musayev dar və geniş areallara aid dialekt sözlərinin öyrənilməsinin əhəmiyyətindən bəhs edərək yazır: “Verilmiş şivənin əsl dialekt mənşəyini müəyyən etmək üçün dar əhatəyə malik dialekt leksikası geniş əhatəyə malik dialekt sözlərindən daha əhəmiyyətlidir. Geniş əhatəyə malik sözlər (leksika) bir türk dilində dialekt leksikasını təşkil edirsə, digər türk dilində ədəbi dil leksikasının ayrılmaz hissəsi olur. Onlar dialekt və şivələr də qorunub saxlanan yaxud müəyyən epoxaya aid türk dillərinin regional əlaqələrini əks etdirən qədim türk dövrünün relikti ola bilər” [14, 45].

Türk dili ilə ortaq şivə sözlərini işləndiyi ərazilərə görə iki şəkildə qruplaşdırmaq mümkündür. a) dar işlənmə dairəsinə malik olanlar; b) geniş areallar üzrə yayılanlar. Müxtəlif areallara yayılan türkcə ilə ortaq şivə sözlərini fonetik dəyişmələr müşayiət edir və adətən, fonetik variantlarla təmsil olunur. Məsələn, Daşkəsən, Qazax, Tovuz, Borçalı, Gədəbəy, Gəncə şivələrində işlənən cöyüz sözü Qərb qrupu şivələrinə, Naxçıvan, Ağcabədi, Cəbrayıl, Culfa, Laçın, Zəngilan şivələrində özünü göstərən cəviz [2, 81, 74; 7, 55] sözü isə Cənub qrupu şivələrinə yaxınlığı ilə seçilir. Ortaq söz türk dilində cəviz şəklində (“qoz” mənasında) işlənir [12, 100]. Çoxareallı ortaq sözlər, adətən, iki fonetik variantda təmsil olunur: cacıx (Gədəbəy, Göygöl, Qazax, Ordubad, Şəmkir, Tovuz, Naxçıvan) – caxıx (Çəmbərək; “yeməli bitki adı”; türk dilində cacık “doğramac”); ənik (Beyləqan, Kürdəmir) – ənix’ (Bərdə, Çəmbərək, Qazax, Meğri, Tovuz, Zəngilan, Çəmbərək şivələrində “it balası, kiçik”; türk dilində enik – eyni mənada); güz (Sabirabad, Salyan, Göygöl) – küz (Borçalı, “payız, türk dilində güz “payız”); tutmac (Ağcabədi, Göyçay, İmişli, Quba, Oğuz, Şamaxı, Ucar) – tutmaş (Ağdam, Basarkeçər, Mingəçevir, “xörək adı”; türk dilində tutmaç “şorba”) [2, 70; 7, 50; 12, 92; 2, 162; 12, 218; 1, 209; 12, 296; 2, 510; 13]. Ortaq sözlər daha çox fonetik variantda təmsil olunur: dolab (Kürdəmir, Şuşa) – dolaf (Ağdam, Qazax) – dolax (Qazax) – dolav (Kəlbəcər) – dollab (Dərbənd) – dolayçı (Ağdam; “hiyləgər”, “hiylə”, “fırılmaq”; türk dilində dolab “hiylə”); dögməc (İmişli) – dögmənc, dögməş (Gədəbəy) – döymənc (Qazax, Gədəbəy) – döyməş (Gəncə, Şuşa, Gədəbəy “yağ doğramacı”; türk dilində döymeç “təzə çörəyi kərə yağına doğramaqla bal və yumurta ilə bişirilən yemək”); öyəc (Ordubad, Şərur, Şəki) – öyəç (Culfa, Ordubad) – öyəş (Ağdam) – öəc (Cəbrayıl, Xocavənd, Ordubad) – öəç (Qazax, Ordubad, Basarkeçər; “iki- üç illik erkək qoyun”; türk dilində öveç [2, 142, 144; 13; 2, 139, 140]-eyni mənada). Odur ki, fonetik variantların yaranmasında şivə xüsusiyyətləri dominantlıq edir: giyəv (Culfa, Ordubad, Şərur, Zəngilan) – ciyəv (Naxçıvan, “kürəkən”; türk dilində güvey “kürəkən”); çarşı (Naxçıvan) – karsı (Naxçıvan şivələr qrupu, “üstüörtülü bazar”; türk dilində çarşı “bazar” [2, 184; 12, 296; 2, 90, 242; 12, 118]) və s.

Şivə ilə ədəbi türkcədə fərqli səs tərkibinə malik sözlər variantlar əmələ gətirir. Bunlar Azərbaycan və türk dillərinə məxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri əks etdirir. C>ç əvəzlənməsi: həvic (Qax şivəsində “xuruş”) – havuç (türk dilində “kök”); x>k’ əvəzlənməsi: cacıx (Gədəbəy, Göygöl, Qazax, Ordubad, Şəmkir, Tovuz şivələrində “yeməli bitki adı”) – cacık (türk dilində “doğramac”), bardax (Naxçıvan şivəsində “su qabı”) – bardak (türk dilində “stəkan”); ğ>k əvəzlənməsi: daylağ (Ağdam, Başkeçid, Gədəbəy, Qazax, Laçın, Tovuz şivələrində “bir illik at balası”) – daylak (türk dilində “dişi dəvə”); q>k əvəzlənməsi: quşburnu (Daşkəsən, Gədəbəy, Göygöl şivələrində “itburnu”) – kuşburnu (türk dilində “itburnu”); k>g əvəzlənməsi: keyik (Tabasaran şivəsində “maral”) – geyik (türk dilində “maral”); x>h əvəzlənməsi: xorlamaq (Gəncə şivəsində “bəyənməmək”) – horlamak (türk dilində “pis rəftar etmək”); laxana (Axalsı şivəsində “kələm”) – lahana [2, 205; 12, 324; 2, 70; 12, 92; 2, 120; 13; 2, 317; 1, 281; 12, 270; 2, 321; 12, 534] (türk dilində “kələm”) və s. Ortaq sözlər şivələrdə samit qoşalaşması ilə işlənir: lappa (Gəncə şivəsində “lobya ilə bişirilən yemək”) – lapa (türk dilində “yemək növü”), öddəx’

(Laçın, Naxçıvan, Zəngilan şivələrində “qorxaq”) – ödle [2, 323, 386; 12, 672] (türk dilində “qorxaq”).

Ortaq sözlərin fonetik və leksik - semantik xüsusiyyətləri içərisində oğuz və qıpçaq qruplarını səciyyələndirən əlamətlər (elementlər) mövcuddur. K.Musayev yazır ki, türk dillərinin dərinədən öyrənilməsi onlarda çoxlu diferensiasiyaedici sinifləşdirmə elementlərinin olduğunu üzə çıxarır. Bu baxımdan türk dillərini iki böyük qrupa – qıpçaq və oğuz qruplarına ayıran leksik - semantik göstəriciləri müəyyən etmək olar [14, 26]. Bu baxımdan fonetik variantlar qıpçaq və oğuz dillərinə məxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri əks etdirir və bu xüsusiyyətlər öz növbəsində diferensiasiyaedici əlamətə malik olur. Məsələn, ç>ş əvəzlənməsi: şaqıldax (Ağdam, Göyçay, Qarakilsə, Qazax, Mingəçevir, Zəngilan şivələrində “qoyun qığı”) – çakıldax (türk dilində; eyni mənada), döyməç (Gədəbəy şivəsində “yağ doğramacı”) - döymeç [2, 455, 144; 13] (türk dilində; eyni mənada). Qeyd edək ki, professor F.R. Zeynalov qıpçaq qrupu dilləri üçün ç foneminin səciyyəvi olmadığını, ç>ş (və öz növbəsində ş > s) əvəzlənməsinin geniş yayıldığını yazır [11, 169], B. Serebrennikov və N. Hacıyeva qıpçaq qrupunda (Qazax, qaralpaq, noğay dillərində) söz əvvəlində, söz ortasında və söz sonunda ç samitinin ş səsi ilə əvəzləndiyini (yəni ç foneminin qıpçaq dilləri üçün xarakter olmadığını) göstərir: çix>çik'; açıq >aşık; üç > üş [15, 66-68].

Fonetik variantların digər yaranma səbəbi tərəflərdən birində qədim dil xüsusiyyətlərinin əks etdirilməsidir. Vaxtı ilə dilimizdə işlənmiş və orta əsr yazılı abidələrində çox təsadüf edilən qovuşuq ng (نك) samiti dialekt sözünün səs tərkibində iştirak edir: düngür (Bolnisi, Amasiya/Ağbaba şivələri; quda) - dünür [2, 148; 10, 85] (türk dilində). Prof. H.Mirzəzadə yazır ki, müasir dialektlərimizdə, xüsusən, qərb qrupu şivələrində dilimizdə normal hal kəsb etmiş n səsindən başqa onun daha iki növü işlənir. Bunlardan biri velyar (sağın nun), digəri isə qovuşuq n (n+q) səsidir. Hər iki səs istər qədim, istərsə də müasir türk dillərində söz başında işlənir, lakin söz ortasında təxminən bütün türk dillərində təsadüf edilir. Azərbaycan dilində də eyni mənəzəni görürük. Azərbaycan dialektlərində, eləcə də XIX əsr xalq yaradıcılığı materiallarında buna istənilən qədər misallar tapmaq mümkündür; məsələn: yengi [6, 22-23]. Prof. Ə. Tanrıverdi isə Azərbaycan yazılı abidələrinin dilində iyirmi beş samitin müşahidə olunduğunu qeyd edir [9, 143-144], lakin qovuşuq n (n+q) səsindən bəhs etmir.

Qədim morfoloji quruluş xüsusiyyəti özünü göstərir. İstiqamət məzmunlu qədim -ğarı/-qarı şəkilçisinin söz tərkibində iştirakı ilə fonetik variant yaranır: dışğarı (Ağdam; “bayır, çöl”)/dışqarı (Basarkeçər; çöl) – dışarı (türk dilində: bayır [1, 140, 146; 12, 170]). Şəkilçiyə qədim türk yazılı abidələrinin dilində təsadüf edilir: oğuzğaru (oğuzlar tərəfə), tabğaçğaru (tabğaç tərəfə), ebgərü [3, 32] (evə tərəf).

Eradan əvvələ aid qədim oğuz –qıpçaq tələffüzünün dialektlərdə qorunub saxlandığı sözlər fonetik variantlar əmələ gətirir. Akademik T.Hacıyev yazır: “...dil faktları, ayrı-ayrı sözlərin morfoloji təhlili, Azərbaycan şivələrinin faktlarına müraciət dilimizdə oğuzcanın çox qədimlərə getdiyindən xəbər verir. Azərbaycan türkcəsində oğuzca iki qat təşkil edir. Birinci qat eramızdan əvvələ gedən ən qədim dövrlərdən dilimizin əsasını təşkil edən fonetik, morfoloji xüsusiyyətlərin və qədim əsas lüğət fondunun təşəkkülünə qədərki dövrü əhatə edir – eranın əvvəllərinə kimi... Müasir dildə ən qədim oğuz qatı fonetik faktlarda daha güclü qalır... Azərbaycan ərazisində eradan yetmiş min il əvvəl məskun olmuş Azıx (Aduğ-Ayı) və Tağlar (Dağlar) toponimləri (Füzuli rayonu) ən qədim türk, oğuz-qıpçaq tələffüzü ilə yaşayır [4, 76, 79]. Şuşa şivəsində işlənən “çöl, bayır” mənasında tişarı sözü [2, 490] qədim oğuz –qıpçaq tələffüz formasını əks etdirən orta qədim şivə sözlərindəndir. Kar samit anlautlu tələffüz şəkli bəzən də türkcədəki variantlarda özünü göstərir: tartı (tərəzidə çəkmə) – dartıcı (Azərbaycan dilinin Şuşa şivəsində; qapançı), teskere (tikintidə istifadə olunan iki nəfərin daşdığı taxta xərək) – dəsgirə (Bakı, Kürdəmir, Ordubad şivələrində “zənbil, səbət”) [2, 118, 128; 13] və s.

Dərbənd şivəsində kəndi təyini əvəzliyinin kəndü forması işlənir [1, 275]. Fonetik variant yazılı abidələrimizdə də müşahidə olunur. “Kitabi - Dədə Qorqud”da: Kəndü əslim, kəndü köküm sığım yox [5, 117].

Ədəbi türkcədəki sözün səs dəyişikliyinə məruz qalması fonetik variantı formalaşdırır: giyəv (Culfa, Ordubad, Şərur, Zəngilan şivələrində; “kürəkən”) / ciyəv (Naxçıvan şivəsində) – güvey (türk dilində: eyni anlamda [2, 184; 7, 59; 12, 296]). Müqayisə üçün qeyd edək ki, digər türk dillərində samit yerdəyişməsinə məruz qalmayan kiyəv (başqırd, tatar dilləri), küyev (qazax dili), küyəv (özbək dili), giyev (türkmən dili), habelə küyö bala (qırğız dili), küyoğul (uyğur dili) sözlərindən istifadə edilir [12, 296-297].

Ortaq sözün şivədə məruz qaldığı dəyişiklik nəticəsində fonetik variant yaranır. Kabalak (Zaqatala şivəsində “kəpənək”) – kelebək (türk dilində; eyni mənada) [2, 240; 12, 464].

Fonetik dəyişikliyə uğramış ortaqlar şivədə səs artımı ilə səciyyələnir. Gəbə (türk dilində “hamil”) – gəbəş (Cəlilabad, Kürdəmir şivələrində “sallaq qarın”) [1, 192; 12, 258].

Fonetik variant morfoloji quruluşdakı fərqə görə yaranır. İlişix’ (Naxçıvan şivəsində; əlaqə, bağlılıq, asılılıq) – ilişki [7, 140; 12, 382] (türk dilində; münasibət).

Fonetik dəyişikliklə müşayiət olunan lüğəvi vahidlərdən biri Borçalı, Kürdəmir, Qazax şivələrində işlənən ey sözüdür; “yaxşı” mənasını bildirir. Mənim kefim eydi [2, 152] (Qazax şivəsi). Digər türk dillərində müşahidə edilməyən söz qədim fonetik şəklini qismən qoruyub saxlayır. Qədim türk yazılı abidələrində edgü, Seyid Cəmaləddin ibn Mühənnanın “Hilyətül-insan və həlbətül lisan” lüğətində (XIII-XIV əsrlər) edgü və eygü (“yaxşı”) formaları işlənir [4, 193]. Müasir türk dilində iyi şəklində təsadüf edilir [12, 412].

Müasir türk dilində fırın sözü “soba” anlamında işlənir [12, 244]. Azərbaycan dilinin Borçalı, Qazax, Tovuz şivələrində metatezaya uğramış formada fırın şəklində “təndir” mənasını, Daşkəsən, Şəmkir şivələrində çörək növünü bildirir [1, 185]. Azərbaycan dili şivələrində bəzi sözlər müasir türk dilinin fonetik quruluşuna aid müəyyən xüsusiyyətləri əks etdirir. Bu əlamətlər tarixən Azərbaycan dili sözlərinə aid səciyyəvi xüsusiyyətlər kimi təzahür edir. Belə əlamətlər içərisində səs əvəzlənməsi, səsartımı, səslərin yerdəyişməsi ilə müşayiət olunan leksik vahidlərə şivələrimizdə daha çox təsadüf edilir. Bəzi sözlər müasir türk dilində olduğu kimi y səsartımı ilə işlənir. Müasir türk dilində yıl [12, 988] sözü işlənir. Azərbaycan dilinin Meğri şivəsində il sözü yıl şəklində müşahidə olunur [1, 214]. Ordubad şivəsində həmin söz eyni səs kompleksi ilə ifadə tərkibində işlənir: bu yıl [1, 272] “bu il”. Türkiyə türkcəsində işlənən yıldız sözünün fonetik formasına Azərbaycan dili şivələrində təsadüf edilir. Bərdə, Füzuli şivələrində ayıldız ifadəsində, Zaqatala, Qax şivələrində yıldız sözündə [2, 30; 8, 99] söz əvvəlində y samitartımı müşahidə edilir.

Azərbaycan dilinin Qərb qrupu şivələrində ahəng qanununa daha çox riayət edildiyindən ahəng qanununun pozulduğu anlautda [1] saitli əsl Azərbaycan sözləri i>ı səs əvəzlənməsi ilə işlənir: ışıq əvəzinə işix. Söz əvvəlində [i] saitinin yerinə [ı] saitinin işlənməsi müasir Türkiyə türkcəsi üçün xarakterikdir: ışıq “ışiq” [8, 58; 12, 360].

Naxçıvan şivəsində bəzi sözlər y>v səs əvəzlənməsi ilə işlənir: gövərti “göyərti”, gövərçin “göyərçin”. Eyni fonetik xüsusiyyət müasir türk dilində müşahidə olunur: tavuk “toyuq” [8, 90; 12, 858].

Cənub qrupu şivələri üçün xarakter x>h əvəzlənməsinə (Ordubad şivəsində: hürçün “xürçün”) müasir türk dilində təsadüf edilir: halk “xalq”, hamır “xəmir” [8, 21; 11, 27].

Utancaq sözü Azərbaycan dilinin Kürdəmir şivəsində xırda fonetik dəyişikliklə metatezaya uğrayır, utanğac şəklində işlənir. Analoji fonetik forma müasir türk dilində də işlənir: utanqaç “utancaq” [1, 83; 12, 920].

Nəticə

Bəzi ortaq sözlər müasir türk dilinin lüğət tərkibi üçün səciyyəvi olsa da, Azərbaycan dilinə aid fonetik quruluş xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bunlar daha çox səs əvəzlənməsi, səs artımı, səs düşülməsi, səslərin yer dəyişməsi ilə xarakterizə olunurlar. Bu xüsusiyyətlərin bəzisi tarixən Azərbaycan dili sözlərinə məxsus səciyyəvi əlamət kimi formalaşmışdır. Odur ki, müasir türk dilinə aid bəzi leksik vahidlər Azərbaycan dilinin şivələrində fonetik dəyişikliyə uğraya bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan dialektoloji lüğəti, I cilt, A-L. Ankara, 1999, 374 s.
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, Bakı, 2007, 568 s.
3. Əliyev Y. Qədim dil: dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 147 s.
4. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi, I h., Bakı: "Elm", 2012, 476 s.
5. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: "Yazıçı", 1988, 265 s.
6. Mirzəzadə, H. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası, Bakı: ADU nəşri, 1990, 376 s.
7. Naxçıvan dialektoloji lüğəti, Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 296 s.
8. Şirəliyev M. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı, "Maarif", 1968, 416 s.
9. Tanrıverdi Ə. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: Elm və təhsil; 2013, 538 s.
10. Vəliyeva G. Azərbaycan dialektologiyası: dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 120 s.
11. Zeynalov F. Türkologiyanın əsasları. Bakı: Maarif; 1981, 344 s.
12. Karşılaştırılmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. I c., Ankara-1991, 1184 s.
13. Türkçe sözlük. <http://birsözlük.com>
14. Мусаев К. М. Лексикология тюркских языков. Москва: Наука, 1984, 227 с.
15. Серебренников Б.С., Гаджиева Н.З. Сравнительно историческая грамматика тюркских языков. Баку: «Маариф» :1979, 304 с.

Рафия Сулейманова

Фонетические изменения в совместных диалектных словах азербайджанского языка с турецким литературным языком

Некоторые диалектные слова азербайджанского языка выражают специфические особенности турецкого литературного языка. Эти особенности проявляются как качества исторически присущие азербайджанским лексическим единицам. Они характеризуются чередованием звуков, протезой, редукцией согласных и метатезой. Некоторые из этих особенностей формировались в процессе исторического развития азербайджанского языка. Слова, характерные для лексического состава турецкого литературного языка употребляются с фонетическими изменениями в диалектном лексиконе азербайджанского языка. Например, на турецком, слово *fiğin* обозначает «печь». В говорах Борчали, Товуз, Казах азербайджанского языка то же слово в фонетически измененном виде *fiñn* с метатезой, обозначает выпечку для хлеба, а в говорах Дашкесен и Шемкир употребляется в значении «хлеб». Совместные диалектные слова с турецким литературным языком имеют различные ареалы распространения в диалектах и говорах азербайджанского языка. Существует связь между географическим распространением и фонетическими, лексическо-семантическими изменениями совместных слов. Широко распространенные слова в диалектных ареалах подвергаются фонетическим и семантическим изменениям.

Статья посвящена фонетическим изменениям в совместных словах с турецким литературным языком в говорах азербайджанского языка.

Ключевые слова: фонетические изменения, диалектные слова, чередование звуков, протеза, лексические единицы

Ramila Suleymanova

The phonetic changes in common dialect words with the modern Turkish language

Some words in Azerbaijani dialects reflect the certain features of phonetic structure of the modern Turkish language. These signs appear as the characteristic peculiarities to the words of the Azerbaijani language historically. They are characterized with more sound substitution, sound increase, sound drop, the location change of sounds. Some of these features have been formed as a characteristic sign of the Azerbaijani language historically. That is why, some lexical units belonging to the modern Turkish language are subjected to the phonetic changes in the dialects of the Azerbaijani language. For example, in the modern Turkish language the word “firin” (“oven”) is used in the meaning of “soba” (“stove”). This word means in the form of metathesis “firni” as the word “tandır” (“oven made of clay”) in Borchali, Gazakh, Tovuz dialects of the Azerbaijani language, but in Dashkesan, Shamkir dialects it means the kind of bread.

The common dialect words with the Turkish language differ from one another due to the spread area. It is seen that the connection among the spread of common words to the wide geography and phonetic, lexical-semantic (sometimes even the morphological structure) changes is possible. The wider the common word covers geography, the more forms and content changes can be exposed. In the article it is said about the phonetic changes taking place in the words of common dialect with the modern Turkish language.

Key words: phonetic changes, dialect lexicon, voice substitutions, voice increase, lexical units

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 18.05.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.06.2020

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Yadigar Əliyev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.